

23 тис. – до 730 606 чол., з них: на селі проживало 665 296 осіб, в містах – понад 65 тисяч (у сто разів менше).

Усіх населених пунктів в окрузі нараховувалось на той час 771, а з населенням понад 15 тисяч – 453. Цікаво, сьогодні багато таких населених пунктів на Вінниччині?¹⁶

На нашу думку, втрати населення округу можна пояснити як мінімум двома чинниками: перший – репресивна політика радянської влади, другий – голодні для більшості населення краю 20-ті роки ХХ ст.

Отже, соціально-економічне становище Тульчинського округу в 20-х роках ХХ ст., в порівнянні з довоєнним періодом, значно погіршилося і ускладнилось. Пояснюється це багатьма причинами: відступом радянської влади від проголошених принципів НЕПу, а потім і їх повне згортання; непосильна податкова політика, особливо для села; падіння продуктивності праці у сільському господарстві, а звідси – скорочення валових зборів зерна, цього стратегічного товару для більшовиків; зuboжіння більшості сільського населення через втрату худоби, землі; врешті-решт голодні 1921-23 рр., 1924-26 рр. для нашого краю. А попереду людей чекали ще більш жорстокі заходи влади, яка бажала утриматися: колективізація, індустріалізація та штучний голодомор 1932-33 років.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.П. 33. – Оп.1. – Спр. 651. – Арк. 34; 2. Там само. – Спр. 177. – Арк. 17-18; 3. Там само. – Спр. 651. – Арк. 42; Спр. 177. – Арк. 78, 114, 118, 119, 127, 155; Спр. 203. – Арк. 33; 4. Там само. – Спр. 177. – Арк. 127, 154; Спр. 370. – Арк. 77; 5. Там само. – Спр. 651. – Арк. 20; Спр. 370. – Арк. 77; 6. Там само. – Спр. 182. – Арк. 1-55; 7. Там само. – Спр. 338. – Арк. 1-12; 8. Там само. – Спр. 203. – Арк. 21; Спр. 370. – Арк. 67; 9. Там само. – Спр. 370. – Арк. 23; 10. Там само. – Спр. 203. – Арк. 32; Спр. 370. – Арк. 24; Спр. 651. – Арк. 55; 11. Там само. – Спр. 203. – Арк. 30; 12. Там само. – Спр. 177. – Арк. 134, 136; Спр. 651. – Арк. 35; 13. Там само. – Спр. 370. – Арк. 10,16; 14. Там само. – Спр. 203. – Арк. 37; 15. Там само. – Спр. 203. – Арк. 49; 16. Там само. – Спр. 651. – Арк. 36.

М.М. Кравченко

ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ НА ВІННИЧЧИНІ В 20-Х РР. ХХ СТ.

У світлі сучасної політичної ситуації в Україні зростає необхідність у глибоких дослідженнях її історії, зокрема в об'єктивному аналізі механізмів формування і функціонування органів влади. Питання встановлення радянського режиму завжди привертало увагу дослідників, проте у радянській історіографії проблема розглядалась однобоко і тенденційно, виходячи з необхідності довести закономірність і “природність” утвердження нових владних структур, які нібито активно підтримувалися населенням України, зокрема Вінниччини. Сьогодні є можливість неупереджено розглянути і дослідити процеси, що супроводжували насадження радянської влади. Особливе місце у цьому процесі займали вибори до органів самоврядування різних рівнів, якими, згідно радянського законодавства були Ради.

Гострота цієї проблеми зумовлена і тим, що Ради ніколи від часу свого виникнення не мали реальної політичної влади, оскільки створювалися і діяли під жорстким контролем комуністичної партії. Таке становище в офіційних документах і радянській історіографії трактувалося як “керівна та спрямовуюча” роль партії. Вибори до Рад в 20-30-х рр. не стільки втілювали у життя права громадян самостійно вирішувати питання місцевого значення, скільки реалізовували “демократичними” способами та методами процес радянзації населення України в цілому та Поділля зокрема. Дослідження та аналіз виборів дозволить побачити радянізацію в динаміці.

У нашому випадку під радянізацією розуміється процес становлення нових органів влади на всіх рівнях за допомогою виборів, у результаті яких противники нового режиму поступово втрачали владні функції, а їх місце займали прихильники і представники комуністичного режиму.

У радянській історіографії, дана проблема висвітлювалась однобоко, без аналізу і пояснення причин та наслідків процесу розвитку радянського виборчого права¹. Створення Рад розглядалось передусім як добровільне волевиявлення народу. Автори значне місце відводили висвітленню завдань партії по радянському будівництву. Питання організації та діяльності Рад в зазначений період висвітлені в працях П. К. Стояна, Б. М. Бабія, О.Г. Олексієнка, П. Т. Василенкова, В.В. Гришаєва та ін.² Значна увага приділена організації та діяльності сільських Рад України, участі в їх роботі

червоноармійців та робітників. Істотними недоліками публікацій була чисто ідеологічна аргументація і переважно інформативний характер матеріалу. Офіційна пропаганда свідомо замовчувала недоліки та прорахунки під час формування місцевих органів влади. Більшість наведених у публікаціях фактів не можна віднести до достовірних. І це не випадково. Адже існуючі в науці до кінця 80-х рр. минулого століття традиції забороняли вихід за рамки розроблених узагальнених схем.

У другій половині 80-х рр. у зв'язку із змінами політичної ситуації в СРСР (спробами деідеологізації і гуманізації суспільного життя, активізації національних рухів у союзних республіках) у працях науковців окреслились кроки до об'єктивно-критичного аналізу процесів і явищ минулого. В цей час з'явилися праці Н.К. Бойка та А.В. Гонтаря,³ які більш ґрунтовно підійшли до вивчення даної проблеми. Проголошення незалежності створило більш сприятливі умови для вивчення національної історії, в тому числі і процесів радянзації України, зокрема Вінниччини.⁴

Після проголошення України Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, однією зі сфер діяльності компартії стало так зване радянське будівництво, тобто створення мережі Рад із контрольованим складом депутатів.

Ради створювалися перш за все у найбільших містах та робітничих селищах, які були характерними для Лівобережної України. Адже саме робітники стали, особливо на початковому етапі, політичною базою нової влади. На Правобережжі, зокрема на Вінниччині, цей процес відбувався значно повільніше вже з причини аграрного характеру регіону, а сільське населення в масі своїй не підтримало більшовиків. Тому одним із завдань комуністичної партії було утримання контролю над прикордонною Вінниччиною. Для цього монополюючи правляча партія розробила таку виборчу процедуру, яка дозволила їй штучно підбирати персональний склад органів влади за всіма параметрами: класовим і соціальним походженням, партійною приналежністю, статтю, особистими якостями; проводилась ретельна підготовка перевиборних кампаній, приділялась велика увага спискам виборців, ретельно продумувались всі заходи агітаційного характеру. Цим партія намагалася забезпечити свій вплив у органах місцевої влади. Але практика утворення Рад робітничих і селянських депутатів свідчила про те, що туди обиралися представники з різними "політичними поглядами та теоретичною підготовкою". Наявність такої строкатості заважала більшовикам проводити свою політику. Головним чином це стосувалося сільських Рад, де особливу активність проявляли заможні селяни, що становило найбільшу загрозу для існуючого режиму.

Політичною основою більшовиків на селі були комітети незаможних селян, які брали активну участь у всіх перевиборних кампаніях. Зокрема, саме вони складали списки кандидатів до Рад, перевіряли списки виборців. За їх допомогою партпарат поглиблював соціальну напруженість на селі методом "розкуркулення".⁵

Проте під час виборчої кампанії 1921 р. до складу Рад увійшов значний відсоток заможних селян, як найбільш впливових та авторитетних серед населення. Перед більшовиками постало досить складне завдання: обмежити, а по можливості, взагалі ліквідувати вплив останніх на політичну ситуацію. Для цього їм була необхідна певна політична база на селі та відповідне виборче законодавство.

Напередодні перевиборної кампанії 1922 р., відчуваючи слабкість впливу радянської влади, секретар Проскурівського повітового комітету КП(б)У повідомляв, що на основі конституцій⁶ при якомуго повнішому їх застосуванні, Проскурівщина не зможе забезпечити необхідний для партії успіх. Крім того, відзначав він, недостатня ясність політичного обличчя села, слабкість більшовицького впливу, наявність підпільних петлюрівських організацій дають підставу вважати, що кампанію перевиборів з особливим успіхом для себе спробують використати політичні опоненти радянської влади. Навіть "опрацьоване по-радянськи" село може бути частково ними загітоване, що вже забезпечує можливість боротьби з більшовиками на основі Конституції.⁷ Отже, більшовики на початку 20-х рр. розуміли непевність свого становища, і тому вже напередодні виборів намагалися пояснити їх результати.

На початку 1923 р. основним питанням, яке було в полі зору Губернського комітету КП(б)У. У першій половині червня всі дані з місць говорили про послаблення незаможного та середнього селянства, придушеного податковим пресом. Відчувалося значне пожвавлення заможних селян, які вдало використовували сприятливу для них ситуацію для агітації, спрямованої проти сплати податків.⁸ Звичайно, за таких умов говорити про лояльність середняків у цей період не приходиться, а якщо до цього ще додати фактичну відсутність культурно-освітньої роботи на селі, нестачу газет, літератури та слабкість низового апарату, то стане зрозумілим, що ставлення селянства Поділля до радянської влади було далеко не таким, як їй цього хотілося б.

Наукові записки

Під час виборчої кампанії 1924 р. на Поділлі були поставлені наступні завдання: привернути до участі у виборах широкі селянські маси, поряд з незаможними втягнути у вибори середняків, використати вибори для загального перегляду і підбору низового радянського апарату.

В результаті проведеної кампанії по губернії було обрано 1205 сільрад і 25548 членів в них. За соціальним, партійним складом дані були наступними: членів КП(б)У і кандидатів – 3,2 %, якщо врахувати членів КСМУ, то 4,8 %. Абсолютне число тих і інших разом - 1234 чол. (членів партії – 817 чол.). Це були всі комуністи, що проживали тоді в селах Вінниччини, тому, навіть при всьому бажанні, обрати більше комуністів до сільських рад було неможливо. Членів КНС було обрано 66 %, робітників та червоноармійців – 7,2 %. Таким чином, отримуємо в сільських Радах 78 % пролетарських та напівпролетарських елементів, пов'язаних міцними вузами з компартією. Інші 22 % припадають на середняків і частково на службовців.⁹

У порівнянні з минулими роками у 1924 р. відбулося значне зміцнення впливу в Радах бідняцької частини села. Якщо в 1922 р. членів КНС було обрано 58 %, то в 1924 р. – 66 %, членів партії, кандидатів та членів КСМУ відповідно 3,2 % і 4,8 %, робітників – 3 % і 7,2 %.¹⁰ Бідняцька частина Рад в 1922 р. складала разом 64,2 %, а в 1924 - 78 %. У цілому співвідношення числа членів КНС і загальної кількості виборців у співставленні з 78 % обраних до Рад комуністів і незаможних говорить про помітний крок вперед у справі зростання політичного впливу бідноти на інші прошарки селянства.

Наведені цифри говорять про поступове завоювання більшовиками впливового становища в Радах. Аналізуючи результати перевибірної кампанії, бачимо, що, незважаючи на високий рівень активності з боку заможного селянства, їх кандидатури до складу Рад не увійшли. Вони і склали той прошарок населення, що залишився “за бортом” політичного життя країни.

У виборах 1925 і 1926 рр. активність виборців дещо зросла. В середньому відсоток виборців по окрузі становив 56,2%. Були райони, де відсоток доходив до 70 %. Значно збільшилась кількість середняків у сільрадах. Якщо у 1925 р. їх було обрано 15,4%, то в 1926 р. вже 32,6%; незаможники склали відповідно 60,1% і 54,6%.¹¹

Завданнями перевибірної кампанії 1927 р., як і в попередні роки, було залучення якомога більшої кількості незаможників та середняків до участі в радах. Поряд з цим, зважаючи на вороже ставлення до влади значної кількості населення, зростав і відсоток позбавленців. Показово, що серед позбавлених виборчого права за національною ознакою найбільший відсоток склали українці - 60,9%, далі йшли євреї – 35,4%, поляки – 2,4%, росіяни – 1,1%, інші – 0,2%.¹²

Позбавлення права голосу торкнулося перш за все частини населення, що займалася торгівлею. Крім того, відсоток позбавлених права голосу сільських жителів дорівнював 4,6%, що перевищило загальноукраїнську норму на 0,2%. З усіх позбавленців 20,2% становили ворожі до радянської влади групи (учасники білого руху, служителі релігійних культів, колишні городничі).¹³ Всього селян у складі сільських Рад в 1925 – 1926 рр. нараховувалося 83,2%, в 1926 – 1927 рр. – 80,4%.¹⁴ Таким чином, відсоток селянства зменшився порівняно з минулим роком і зріс відсоток службовців та кустарів. Відсоток членів комітетів незаможних селян та середняків дещо зріс за рахунок організованої бідноти.

Отже, в результаті перевибірної кампанії 1926-1927 рр. позиції радянської влади зміцніли. Про це говорить хоча б той факт, що зріс відсоток середняків у складі Рад. Фактично більшовикам удалося виконати поставлені завдання: збільшити свій вплив на селі.

Політичний стан округи під час перевибірної кампанії 1928 р. характеризувався такими показниками: на ґрунті зростання економіки округи відбулося зміцнення впливової ролі елементів соціалістичного господарства (будівництво нових фабрик, заводів, кооперування, колективізація), зміцнились сили робітничого класу та бідноти.

Поряд з тим, зростання впливу соціалістичних елементів обумовило ще більше політичне розшарування та загострило класову боротьбу на селі. Заможні селяни збільшили свій опір, а на окремих слабких ділянках роботи на селі, наступові робітничого класу та бідноти протиставляли свій контрнатуп.

Вибори до сільських Рад проходили за умов значного підвищення активності бідняцько-середняцького блоку, підвищеного інтересу трудящих до Рад. Пересічна явка виборців на виборчі збори складала 58,7%.

У новому складі сільрад провідні позиції були повністю забезпечені за біднотою (59%), відсоток середняків складав 38,9%. Новообрані сільські Ради були бідняцько-середняцькими зі збільшеною роллю та питомою вагою бідноти, наймитів, зі зростанням як за кількістю, так і за якістю переваги партійно-комсомольських організацій у сільрадах. До нового складу Рад проходили

Серія: ІСТОРІЯ

кандидати, виставлені партією, КСМ та бідняцькими організаціями села. Списки чи окремі кандидатури, що виставлялися заможними селянами в переважній більшості відхилялися біднотою та середняками.¹⁵

Аналізуючи результати перевиборних кампаній 20-х рр. на Поділлі, можна зробити висновок, що утвердження радянської влади тут відбулося саме в цей час. На початку 20-х рр. питома вага більшовиків у Радах була досить незначною, але з кожним роком їх кількість зростала.

Таким чином, шляхом постійної зміни виборчого законодавства, маніпулювання нормами представництва, широкими агітаційними кампаніями більшовикам удалося сформулювати підконтрольні їм органи влади на місцях, що сприяло посиленню їх впливу на території України в цілому та Вінниччині зокрема.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Петровський Г.І. Ради в боротьбі за генеральну лінію партії. – Харків, 1931; Слущкий О.Б. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926 – 1929 рр.). – К., 1957; Чумаченко В.П. Общественно-политическая деятельность рабочего класса Украины в период строительства социализма в СССР (1926 – 1937 гг.). – Днепропетровск, 1973; 2. Стоян П.К. Встановлення і зміцнення Радянської влади на Україні. – К., 1954; Бабій Б. М. Місцеві органи влади УСРР в 1917 – 1920 рр. – К., 1957; Його ж. Українська радянська держава в період відбудови народного господарства (1921 – 1925 рр.). – К., 1957; Алексеенко А.Г. Городские советы Украинской ССР (1917 – 1920 гг.). – К., 1960; Василенков П. Т. Советы народных депутатов: Организация и деятельность. – М., 1983; Гришаев В. В. Строительство Советов в деревне в первый год социалистической революции. – М., 1967; 3 Бойко Н. К. Рабочий класс Украины в период социалистического строительства (анализ массовых статистических источников 20-30-х гг.). – К., 1990; Гонтар А.В. Городские Советы Украины: история становления и развития (20-30-е гг.). – Киев – Одесса, 1990; 4. Вороненко В. Перші Ради на Україні // Під прапором ленінізму. – 1990. – № 20; Рябошапка Л. Позбавлення представників національних меншин виборчих прав в УРСР (1920-середина 30-х рр.)// Право України – 2000. – № 5; Коржихина Т. П. Политическая система СССР в 20-30 гг. // Политические системы СССР и стран Восточной Европы: 20-60 гг.. – М., 1991; Мельничук О. А. Боротьба за владу на селі в 1920-1925 рр.: сільські ради проти комнезамів // Нова політика. – 1998. – № 2; Кузьмінець Н. П. Діяльність місцевих органів влади на Поділлі (1920-1925 рр.). – Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія: Історія. Вип. VI. – Вінниця, 2003; 5. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. П-1.- Оп. 1. - Спр. 424. – Арк. 15; 6. Мова йде про Конституцію РСФРР, прийняту V Всеросійським з'їздом Рад 10 липня 1918 р. та Конституцію УРСР, прийняту III Всеукраїнським з'їздом Рад 10 березня 1919 р.; 7. ДАВО. – Ф. П-1.- Оп. 1. - Спр. 1010. – Арк. 36; 8. ДАВО. – Ф. П-1.- Оп. 1.-Спр. 7. – Арк. 25; 9. ДАВО. – Ф. П-1.- Оп. 1.-Спр. 427. – Арк. 2; 10. ДАВО. – Ф. П-1.- Оп. 1.-Спр. 427. – Арк. 3; 11. ДАВО. – Ф. П-31.- Оп. 1.-Спр. 127. – Арк. 8; 12. ДАВО. – Ф. П-29.- Оп. 1.-Спр. 308. – Арк. 101; 13. ДАВО. – Ф. П-29.- Оп. 1.-Спр. 308. – Арк. 102; 14. ДАВО. – Ф. П-29.- Оп. 1.-Спр. 308. – Арк. 104; 15. ДАВО. – Ф. П-29.- Оп. 1.-Спр. 510. – Арк. 127.